

Anne Brita Thorød
Førstelektor psykisk helsearbeid
Universitetet i Agder
Fakultet for helse- og idrettsvitenskap
anne.b.thorod@uia.no

Er det for dyrt?

I denne artikkelen studerer jeg hvilken deltakelse barn i lavinntektsfamilier har i organiserte fritidsaktiviteter og hva som styrer dette, i lys av økonomi og sosial kapital. Datamaterialet er fra den kvalitative delen av prosjektet; *Barns levekår – betydningen av familiens inntekt*. 26 barn i alderen 11-13 år er intervjuet om sitt hverdagsliv. Barna beskriver at det enten er venners deltakelse eller egne interesser som styrer hvilke aktiviteter de velger. Ved å gå nærmere inn i historiene viser det seg at familiens økonomi blir et filter som begrenser valgmulighetene. Sosial kapital, både som strukturelle og personlige ressurser, kan utvide valgene, men kan også snevre inn, i lys av Bourdieus felt- og habitusbegreper.

I denne artikkelen studerer jeg hva som styrer barn i lavinntektsfamiliers deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter, i lys av økonomi og sosial kapital. Datamaterialet er fra den kvalitative delen av prosjektet; *Barns levekår – betydningen av familiens inntekt* (Sandbæk og Pedersen 2010). 26 barn i alderen 11-13 år er intervjuet om sitt hverdagsliv. Barna beskriver at det enten er venners deltakelse eller egne interesser som styrer hvilke aktiviteter de velger. Ved å gå nærmere inn i historiene viser det seg at familiens økonomi blir et filter som begrenser valgmulighetene. Sosial kapital, både som strukturelle og personlige ressurser, kan utvide valgene, men kan også snevre inn. Dette diskuteres i lys av Bourdieus felt- og habitusbegreper.

Barns hverdagsliv kan deles i tre hovedaktiviteter, der barna har varierende grad av innflytelse over tiden sin; familieliv, skole og fritid. Familieliv definerer barnas primære relasjoner, rammer inn og strukturerer hverdagen mellom måltider, hvile og aktiviteter. Det «moderne» familielivet baseres ofte på forhandlinger mellom barn og foreldre, men er likevel definert av de voksne gjennom de kulturelle og juridiske rammene samfunnet setter rundt barns oppvekst. Skoleplikten gir barna liten innflytelse over tiden som er avsatt til formell opplæring, mens fritiden kan barna i større grad styre selv. Fritiden er arena for vennskap og interesser, med stor betydning for barnas opplevelse av livskvalitet. Og barna er aktive. *Ung i Norge-studien* viser at 71 prosent av 13-åringene er med i organiserte fritidsaktiviteter (Krange og Strandbu 2004). Nye forskning tyder på at deltakelsen kan være fallen-

de, men det foreligger få studier for de yngre aldersgruppene (Aars, Nordbø, Wollebæk og Christensen 2011). Samfunnsmessig står fritiden i en større sammenheng, slik det går fram av en rapport fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet:

Fritid er ikke bare en mulighet for utvikling og dannelse, den gir også muligheter for læreprosesser som ikke bare er viktig som atspredelse og gode opplevelser, men som også har betydning for den enkeltes læring og kompetanse. Dette er også et noe annet perspektiv enn å se fritid som viktig for personlig utvikling og dannelse. Den uformelle læringen i fritida blir sett på som et supplement til den formelle læringen i skolen. (BLD 2009:28)

Fritiden kan imidlertid settes i et enda større perspektiv, slik det går fram av Ødegårdutvalgets innstilling fra 2006, der sosial kapital blir framhevet i tilknytning til organisasjonsdeltakelse:

Putnam (1993, 2000) ser demokrati som noe som blir skapt nedenfra og opp, gjennom sosialisering og lokal deltakelse. Denne sosialiseringen finner i særlig grad sted i de frivillige organisasjonene. I demokratisammenheng er dermed organisasjonssamfunnets viktigste rolle å skape en arena for aktivitet og sosiale møteplasser, der man kan lære gjennom erfaring at andre er til å stole på, bygge sosiale nettverk og kompetanse og interesse for samfunnsproblemer. (NOU 2006:13)

Harju og Thorød (2011) refererer til en rekke studier av barn og unge som viser at det er den sosiale del-

takelsen som er utsatt når barn lever i familier med lave inntekter. Barn som vokser opp med en svak økonomi vil kunne erfare eksklusjon fra en rekke arenaer og aktiviteter som barn flest deltar i, ettersom disse i økende grad har en «prislapp» (Harju 2008, Thorød 2008). Sandbæk og Pedersen (2010) finner i studien Barns levekår - betydningen av familiens inntekt, at til tross for svak økonomi deltar de fleste barn i organiserte fritidsaktiviteter. Det er imidlertid en stor gruppe som ikke deltar. Det gjelder særlig mange jenter med minoritetsbakgrunn, men også etnisk norske barn fra lavinntektsfamilier. Det er derfor grunn til å stille spørsmål om regjeringen treffer når den uttaler: «Gjennom frivillig engasjement gis barn og unge muligheter til å delta og utvikle seg i samfunnet *uavhengig av foreldrenes økonomiske og sosiale situasjon*» (BLD 2011:44) (min utheving). Dette er utgangspunktet for artikkelens problemstilling: Hvilke forhold påvirker barn i lavinntektsfamiliers deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter?

I det følgende vil jeg beskrive hvordan fattigdom kan måles før jeg går inn på risikoforhold ved å vokse opp i en familie med lav inntekt. Eksempler på forskning om økonomiens betydning for barns deltakelse i fritidsaktiviteter løftes fram, før jeg gjennomgår teori om sosial kapital. Deretter beskrives artikkelens metodiske tilnærming. Empirien framstilles i to ledd; først hva som styrer barns deltakelse og deretter hvordan økonomien påvirker deltakelsen. Artikkelen avsluttes med en diskusjon av funn.

Fattigdom – forståelser og forskning

I Norge som i andre vestlige land brukes det en relativ fattigdomsdefinisjon, der fattigdom måles i forhold til det generelle økonomiske nivået i samfunnet, og muligheten til deltakelse på lik linje med andre er en viktig del av definisjonen (Townsend 1979). I offentlig statistikk måles fattigdom (eller lavinntekt) som en prosentandel av medianinntekten i samfunnet. Dette møter kritikk for å være vilkårlig og på den ene siden fanger inn for få av de faktisk fattige, og på den andre siden at den heller definerer ulikhet enn fattigdom (Svendsen 2008, Fløtten og Pedersen 2008).

Fløtten og Pedersen (2008) har utforsket en opinionsbasert tilnærming til fattigdom, der fattigdom måles i forhold til det et representativt utvalg mener er «nødvendige» levekårsgoder. De finner at det er overlapp mellom de to måtene å måle fattigdom på, og konkluderer med at et opinionsbasert fattigdomsmål er et interessant supplement til andre fattigdomsmål, og at det er styrker og svakheter ved alle typer måling.

Til tross for at utryddelse av fattigdom har stått på den politiske dagsorden i de senere år, har vi hatt en foruroligende utvikling med økende barnefattigdom (Statistisk sentralbyrå 2011). I tillegg til brudd med vår norske selvforståelse, er dette også i konflikt med FNs barnekonvensjon, som gir barn rettigheter til en oppvekst med tilstrekkelige betingelser for en harmonisk utvikling på alle områder (BK art. 27). Fattigdom kan ha negative konsekvenser på en rekke områder som helse, kognitiv utvikling, skoleresultater og selvoppfatning (Elstad 2010, Backe-Hansen 2004). Oppvekst i fattigdom øker risikoen for selv å bli fattig som voksen (Wiborg og Hansen 2009, Epland og Kirkeberg 2010). Både norske og internasjonale studier viser at deltakelse og sosial inkludering er sårbare områder når økonomien er svak (Fløtten og Kavli 2009). Spesielt er dette tydelig der barn selv kommer til orde (Tvetene 2001, Ridge 2002, Hjelmtveit 2008, Harju 2008, Thorød 2008, Sletten 2011). På samme måte som i den voksne verden er forbruk en del av barns kultur og hverdag (Wærdahl 2003, Rysst 2005). Utfordringen med å henge med økonomisk vil derfor prege mange barns liv og bestrebelser.

En rekke studier tar opp deltakelse i organiserte aktiviteter som arena for å utvikle sosial kapital (Offer & Schneider 2007, Loga 2011). Ødegård og Berglund (2010) studerer ungdoms politiske deltakelse og finner at sosial bakgrunn er viktigere enn sosiale nettverk. Enjolras og Wollebæks (2010) studie av sosial ulikhet i organisasjonsdeltakelse blant voksne, finner at de sosiale forskjellene i deltakelse er større i Norge enn i de andre nordiske landene. Forskjellene er økende, og det er særlig idretten som står fram med størst sosial ulikhet.

Sosial kapital

Sosial kapital blir betraktet som en ressurs på forskjellige nivåer, fra makro til mikro, fra samfunnsnivå til individuelt nivå. Begrepet har derfor fått stor utbredelse og diskuteres både i forskning og politikk (Castiglione, Deth, & Wolleb, 2008). Sosial kapital refererer generelt til nettverk, tillit, felles normer og verdier og deltakelse i det sivile liv, og kan studeres både på individ- og samfunnsnivå. Begrepet har vært lite utviklet i relasjon til barn og unges liv (Bassani, 2007, Furstenberg, 2005), men det er en økende litteratur på dette feltet også i Norge (Backe-Hansen og Hydle 2010). I denne artikkelen forstår jeg sosial kapital som mobiliserbare ressurser som finnes i de nettverk og sosiale strukturer barn er del av, der de sosiale strukturene spesielt refererer til lokalsamfunn og organisasjonsliv, og jeg bruker begrepet både som analytisk redskap og til fortolkning av funn. Min definisjon kan først knyttes til Robert Putnam (1993, 2000) som studerer sosial kapital fra en statsvitenskapelig vinkel. Her er særlig organisasjonsdeltakelse og frivillig engasjement sett som grunnstruktur for utvikling av sosial kapital. Gjennom frivillig deltakelse skapes det fellesskap, tillit og normer, noe som bidrar til å knytte folk sammen. I slike fellesskapsstrukturer vil det også utvikle seg en gjensidighet som bidrar til at personer kan støtte hverandre i vanskelige situasjoner, og på et overordnet plan vil den sosiale kapitalen som utvikles bidra til interesse for samfunnsproblemer og demokratiutvikling. Når Wakefield & Poland (2005) diskuterer sosial kapital og helsefremmende arbeid og utvikling av lokalsamfunn, påpeker de imidlertid at sosial kapital-begrepet er svakt teoretisk fundert. De konkluderer med at sosial kapital ikke kan forstås uavhengig av politiske og sosiale strukturer siden sosiale forbindelser er betinget og strukturert av tilgang til materielle ressurser. Dette er et syn som deles av Jack og Jordan (1999) som sier at sosial kapital kan reduseres og ødelegges av utviklingen av ulikhet og eksklusjon.

En slik forståelse kan vi se igjen hos Pierre Bourdieu (1986). Når han knytter sosial kapital til nettverk og nettverksforbindelser, settes dette inn i et maktper-

spektiv, der nettverksforbindelser bidrar til å reprodusere sosial ulikhet. Disse nettverkene kan betraktes som felt i det sosiale rom, der det er en vedvarende kamp om posisjoner. En persons posisjon i det sosiale rom vil bli definert i forhold til hans tilgang til sosial kapital. Gitt dette som et premiss, risikerer folk i harde økonomiske situasjoner å bli sosialt underprivilegert i tillegg. Økonomisk ulikhet ligger i premisene for akkumulering av sosial kapital, og tilgang til utnyttbar kapital vil avhenge av posisjonen i det sosiale hierarkiet. Derfor kan sosial kapital like gjerne bidra til eksklusjonsprosesser som middel til inkludering. Opprettholdelse av sosial kapital eller fordelaktige nettverksforbindelser krever en aktiv innsats fra aktørens side, eller sosiabilitet, som kan defineres som ferdigheter og disposisjoner (Morrow 1999).

En bredere forståelse av Bourdieu kan vi få ved å trekke inn hans habitusbegrep. Habitus betegner de varige mentale og kroppsliggjorte disposisjoner som fungerer som prinsipper som frambringer og strukturerer praksiser og representasjoner (Bourdieu [1980] 2007:92). Dette knytter Bourdieu til sosial gruppe eller klasse. Når han beskriver hvordan praksiser og representasjoner frembringes, knyttes det til folks eksistensvilkår, på en måte som får disse til å framstå både nødvendige og naturlige «*fordi de ligger til grunn for de oplevelses- og vurderingsskemaer gjennom hvilke de i det hele taget oppfattes*» (Bourdieu [1980] 2007:93). Følgen er at det utvikles ønsker og praksiser som er forenlig med de objektive strukturene og dermed kan framstå for personen som fritt valgte praksiser. Bourdieu kan kritiseres for å framstå deterministisk, men han imøtegår slike synspunkter blant annet ved å vise hvordan de objektive betingelser og produksjonsmåter kan endre seg fra en generasjon til en annen, og dermed framtvinge nye praksiser (Bourdieu [1972] 2005:201). I dette ligger det en åpning til å bryte ut av et determinerende mønster. Habitus er en kilde til en mengde nydannelser, men disse er likevel strengt begrenset, da habitus med sin tilbakeskuende struktur vil sette klare rammer det vil kreve mye å bryte ut av. Anvendt på barns verden, vil et barns atferd oppfattes som fornuftig og verd å rose dersom det hand-

ler innenfor de skjemaer deres foreldre og oppvekstbetingelser knytter seg til.

Metode

Artikkelen bygger på data fra *Barns levekår – betydningen av familiens inntekt, en longitudinell panelstudie* avsluttet i 2010 (Sandbæk og Pedersen 2010). Dette er en landsomfattende panelstudie, med tre data-innsamlinger der foreldre og barn i opprinnelig 1.937 familier ble spurt om sitt hverdagsliv. Av disse hadde 1.627 familier lav inntekt, mens resten hadde normalfordelte inntekter. I tillegg ble det gjort kvalitative intervjuer i 2004. 26 foreldre og 26 barn ble intervjuet med utgangspunkt i en semi-strukturert intervjuguide. I intervjuene med barna var temaene konsentrert rundt forhold til foreldre, skole, venner og fritidsaktiviteter, og barnas refleksjoner rundt familiens og egen økonomiske situasjon. Denne artikkelen bygger primært på barneintervjuene.

Utvalget ble trukket fra den kvantitative undersøkelsen blant familier som hadde inntekt under 60 prosent av medianinntekten i 2000, og i tillegg hadde svart at de hadde vansker med å få pengene til å strekke til. Statistisk sentralbyrå sto for trekningen av utvalget. Utvalget hadde variasjon i kjønn, bosted, familiestruktur og etnisk bakgrunn. Ved gjennomføringen av de kvalitative intervjuene var barna i aldersgruppa 11-13 år.

Barn og foreldre er i hovedsak intervjuet hver for seg, hjemme hos familiene. Intervjuene ble tatt opp på bånd og transkribert i sin helhet.

Datamaterialet er systematisk analysert med en hermeneutisk tilnærming. Alle intervjuer er gjennomlest i sin helhet. Jeg har skilt ut aktuelle temaer som er kodet i underkategorier. Dette har gjort det mulig å finne forekomst av de forskjellige fenomener og hendelser i materialet, slik Kvale (2001) beskriver som meningskategorisering. Ved å stille analytiske spørsmål til materialet, lete etter nøkkelord og åpenbare eller skjulte betydninger, er materialet videre analysert avsnitt for avsnitt. Arbeidet med intervjuene har belyst enkeltfortellinger innen de forskjellige hovedtemaene. Jeg har søkt etter hva fortellingene hand-

ler om, hvilke fenomener jeg kan identifisere og hvilken betydning fenomenet får for barna. Analysen av avsnittene er reflektert mot helheten i intervjuene og alternative tolkninger er prøvd ut. Dette er gjort med en tilnærming som ligger nær det Kvale (2001) beskriver som «ad hoc meningsgenerering». Inspirert av prinsippene i grounded theory (Strauss og Corbin 1998) har jeg søkt etter variasjoner, felles trekk og samlende teoretiske begreper. Analyseprogrammet N'Vivo har vært benyttet i systematisering av dataene.

I arbeidet med fritidstemaet ble det gjort en fase to i analysen, strukturert ut fra barnas tilknytning til organiserte aktiviteter. Det var i første omgang viktig å ha blikket på aktivitetene i seg selv, ikke sortert gjennom «økonomiske briller». På den måten fikk jeg en oversikt over hvilke aktiviteter som var de mest valgte blant disse barna. Deretter ble hovedspørsmålet hva som styrte barnas valg av aktiviteter, der to hovedkategorier skilte seg ut; vennestyrte og interessestyrte valg. Med dette utgangspunktet ble økonomi ført inn som analyseverktøy, for å se hvordan økonomien spilte inn og om den førte til reduserte valgmuligheter. Sosial kapital ble brukt som mediator mellom valg og økonomi.

I tilknytning til analysene ble det også gjort en familiebeskrivelse. Her ble barna delt inn i tre grupper, basert på informantenes kvalitative framstilling av sin økonomi. Disse gruppene fikk disse betegnelsene: 1) Som barn flest; disse barna synes lite berørt av økonomi. De deltar på de arenaene det er vanlig at barn er med på, de trives på skolen og med venner, har de vanlige forbruksgjenstandene for barn på sin alder og har noen penger til personlig forbruk. 2) Knapphetsbarna; fortellinger om tilpasning. Barna i denne gruppen vet og merker at de har mindre penger og materielle goder enn andre barn. De forholder seg til dette gjennom mange daglige tilpasninger. 3) De fattigste; fortellinger om savn. Dette er de barna som berøres mest direkte av at familien har en svak økonomi. De fleste av disse barna har innvandrerbakgrunn, men det er også etnisk norske i denne gruppa. Kontrasten til barn flest blir tydelig blant disse. De mangler ofte

materielle ting, og hvis de deltar i organiserte aktiviteter, er det gjerne knyttet offentlig støtte til dette. For videre utdypning, se Thorød 2008.

Hva styrer valg av aktivitet?

Alle kommuner i Norge har et visst utvalg av organisasjoner og organiserte fritidsaktiviteter som rettes mot barn og unge. Hvor mange og hvor brede disse aktivitetene er vil delvis være knyttet til kommunens størrelse og naturgitte betingelser. Uansett hvordan barna bor, er det mulig å velge mellom en rekke aktiviteter. I dette utvalget er nær to av tre barn med i organiserte fritidsaktiviteter. De aller fleste barna er med i en eller annen idrettsaktivitet, oftest fotball. Men også musikk, som korps, kor eller individuelle instrumenter, engasjerer mange. Avhengig av hvor barna bor, er det også forskjellige former for fritidsklubber barn deltar i. Dette kan være kristent barne- og ungdomsarbeid, kommunalt eller i tilknytning til minoritetsetnisk gruppe. Måten barna omtaler sin deltakelse på viser to hovedveier inn i aktivitetene: vennestyrte eller interessestyrte valg.

Vennestyrte valg

Fotball er den fritidsaktiviteten som har flest deltakere blant barn og unge. Dette gjenspeiles også blant barna i denne studien. De som spiller aktivt synes å være svært dedikert til fotball, men det kan like gjerne være venner som interesse som førte dem inn i denne aktiviteten. Eric sier det slik:

«Jeg valgte å begynne på fotball for alle vennene, alle de beste vennene mine spilte fotball og da ville jeg også spille fotball. Så sa jeg det til faren min og så begynte jeg med å spille fotball».

(Eric 11 år)

At noen i klassen er med i en bestemt aktivitet kan skape interesse, og gjøre at andre har lyst til å være med i det samme. Da blir de andre barna bindeleddet som gjør at de får vite tid og sted for aktiviteten, og det er alltid lettere å komme sammen med en kjent, enn å komme alene. Den felles aktiviteten vil også bidra til å forsterke interessen og gjøre båndene

mellom vennene sterkere. Fayek (12 år) er opptatt av idrett og kommer i intervjuet stadig tilbake til fotball, som han spiller både organisert og uorganisert. Han forteller at alle vennene hans spiller fotball, og at «de er gode på fotball». Den felles interessen gjør at guttene er mye sammen og utvikler sin kompetanse innen fotballen. Det bidrar igjen til å holde vennegjengen sammen og stadig utvikle seg som fellesskap. Guttenes fellesskap rundt denne interessen blir en kapital som fungerer som et sosialt lim. Fayeks familie har vansker med å greie kostnadene knyttet til deltakelse på fotballaget. Dersom Fayek må slutte å trene fotball, vil båndene mellom kameratene svekkes, og han vil gradvis tape den felles kompetansen. Den fysiske kapitalen han innehar er derfor under press, og hvis dette fører inn i en eksklusjonsprosess, vil også den sosiale kapitalen som ligger i relasjonene til fotballkameratene gradvis forvitte.

At veien inn i aktiviteter går gjennom kamerater kan imidlertid i seg selv være et middel til eksklusjon. Fedia bor i en bydel preget av velstand og med lavt innslag av personer med minoritetsetnisk bakgrunn. Hennes familie er asiatiske flyktninger, og Fedia skiller seg derfor ut fra skolens majoritet på flere måter. Som tenåring merker hun nå at det oppstår flere skiller mellom henne og venninnene som kan knyttes til kultur og verdier. Hun er imidlertid sosial og utadvendt, og vil gjerne være med i organiserte aktiviteter sammen med sine jevnaldrende. Her tar hun opp hvorfor hun ikke begynte med fotball:

«Fotball ble det ikke noe av fordi en i klassen ikke ville gi adressen, fordi hun ikke ville gå med meg. Ja jeg tenkte kanskje vi to kunne gå sammen, men hun ville så klart ikke og da gadd ikke jeg å mase på henne mer. (-) Hun var litt sånn bertete, og så var hun litt populær da».

(Fedia 13 år)

På ett nivå kan vi forstå dette som en individuell motsetning mellom to jenter. Bourdieus feltebegrep gir imidlertid åpning mot en bredere forståelse. Gjennom sine beskrivelser av skolemiljøet kommer Fedia flere ganger inn på hvordan penger og popularitet er

knyttet sammen når hun snakker om jenter på skolen: «Også er de litt mer sånn; har ikke du penger til det, da er du teit liksom». Dermed ser vi en antydning til et felt der symboler på penger gjennom klær og forbruk kobles til posisjonen blant de jevnaldrende. Fedia beskriver klassevenninnen som «bertete». Gjennom en trygg sosioøkonomisk posisjon følger en type atferd som signaliserer overlegenhet og at denne jenta kan styre den sosiale kretsen rundt seg gjennom sin væremåte, eller habitus. Fedia har minoritetsetnisk bakgrunn og dermed en annen habitus preget både av kulturelle særtrekk, sosial og økonomisk posisjon. Det vil være vanskelig for henne å krysse grensen inn i feltet blant de rike på skolen. Derfor trenger ikke klassevenninnen bry seg om å ta henne med på fotballen, og Fedia kan reagere med å trekke seg gradvis mer tilbake til egen etnisk gruppe. Slik kan en aktivitet som i utgangspunktet ikke er spesielt kostnadskrevenende bli utilgjengelig når feltet er dominert av barn med sterkere sosioøkonomisk posisjon.

Interessestyrt deltakelse

Både idretts- og kulturaktiviteter er for noen av barna sterkt interessestyrt, og de deltar i disse aktivitetene helt uavhengig av hva vennene deres holder på med. Gro sier:

«(-) da begynte jeg heller på turn siden det var det jeg hadde mest lyst til. (-).. det er to stykker jeg ble kjent med da, på turninga, som går i parallellklassen min, men jeg snakker ikke så mye med dem». (Gro 11 år)

Gro har vært innom flere aktiviteter før hun endte med turn. Dette er hennes hovedinteresse, og selv om hun ikke har knyttet seg i særlig grad til andre barn, følger hun treningen flere dager i uka.

For Geir (13 år) er det annerledes. Også han har vært innom flere aktiviteter, og sier at det;

«bare er på svømming jeg har gått sammen med venner. På fotballen traff jeg mange nye venner, og de kjenner jeg godt nå, for der har jeg gått lenge, siden jeg var 6 år»

Her finner vi en forskjell mellom Gro og Geir. Mens

Gro først og fremst er opptatt av treningen og ikke har knyttet seg så tett til andre barn, har fotballaget blitt en plattform for Geir til å skaffe seg nye venner. Dette synes å være karakteristisk for de fleste av de interessestyrte barna. De kan vise til forskjellige nettverk, knyttet til de aktivitetene de er med i, basert på skole- og nabolagstilørighet:

«Vennene på DEN sida, de spiller - eller de har samme interesser som meg. Men de vennene på DEN sida, de er mer sånn sport og sånn. (-) Det er to kamerater jeg spiller sammen med. De er på kultursida. De går ikke i klassen min. Jeg ble kjent med dem i sommer på rockeverksted. Vi er like gamle». (Gorm 13 år)

Deltakelse i fritidsaktiviteter åpner nye arenaer for utvikling av vennskap. Gorm forteller om to sett venner. Den ene gjengen kjenner han gjennom skole og nabolag. Dette er venner som defineres ved tilgjengelighet, de som er der i skoletiden, eller ute i gata når han har lyst til å treffe noen. Aktiviteter de finner på sammen kan defineres som en konsensus mellom de enkeltes mange interesser, og kan enkelt defineres bort dersom mer attraktive aktiviteter er tilgjengelige. Her kommer kameratene fra «kultursida» inn. Musikkinteressen fører ham inn i rockeverkstedet, der han knytter kontakter med barn som er opptatt av det samme som han selv. Dette interessefellesskapet vil virke styrkende på vennskapet, samtidig som det fører ham i kontakt med barn og ungdom utenfor det umiddelbare nabolaget. Slik bygges det broer inn mot andre miljøer og sosiale grupper enn de han omgås til daglig.

Økonomiens direkte og indirekte innflytelse på deltakelse i organiserte aktiviteter

Tilgjengelighet er en overordnet forutsetning for deltakelse i organiserte aktiviteter. Det betyr at mange barn prioriterer å delta i de aktivitetene som ligger i nærområdet. Skal de ut over dette, oppstår det transportbehov. I motsetning til andre studier av barnefattigdom (Ridge 2002, Hjelmtveit 2008) problematiseres dette lite som økonomisk problem hos mine

informanter. Der valget står mellom flere aktiviteter, ser det imidlertid ut som om aktivitetene i nærområdet prioriteres, slik Hilde (13 år) beskriver det:

«Jeg gikk på langrenn før, da var jeg oppe i fjellet. Det ble for mye kjøring, syntes foreldrene mine da. Og så hadde jeg så mye å gjøre, så de syntes det ble for mye».

Når transport til aktiviteter kommer på tale, snakkes det ofte om «vennekjøring»:

«Jeg pleier å sitte på med venninna mi, altså mora, og så går jeg, og så blir jeg kjørt og hentet av mamma».

(Hanne 12 år)

«Av og til kjører faren min, og av og til – jeg har en venn som bor i blokka, så jeg går til han og så kjører han meg».

(Hadi 12 år)

Disse barna drar nytte av venns­kaps­relasjonene sine. Vi kan også betegne det som kvalitet ved lokalsamfunnet at barna kan kjøre med hverandre. Denne kvaliteten kan betegnes som sosial kapital.

Enkelte aktiviteter er mer kostbare enn andre. Dette bekrefter barna når de nevner golf, klatring og ridning som aktiviteter de ikke får begynne på fordi det er for dyrt. Ridning står likevel i en særstilling, da denne aktiviteten inkluderer mer enn bare å ri. Jentene har også ansvar for stell av hest og bruker ofte mye tid i stallen. Dette kan andre profitte på:

«Jeg og venninnen min pleier å gå masse tur, og liksom bare gå og snakke. Så pleier vi å gå opp i stallen, for hun har hest. Så vi steller han, møkker og sånn».

(Ida 12 år)

«Jeg har spurt om å få begynne på ridning før også, når jeg var helt hekta på hest. Men jeg fikk ikke lov da heller. Det var for dyrt. Jeg får holde meg til å være med andre på ridninga, jeg da».

(Inger 11 år)

Disse jentene har tilgang til sosial kapital som gir direkte utbytte på et område av betydning for livskvaliteten til jentene. Kapitalen er skapt i en venns­kaps­relasjon som er dannet mellom barn, og illustrerer

betydningen av sosial kapital utviklet mellom jevnaldrende. Dette kan gi andre fordeler og tilganger enn det sosial kapital overført fra foreldre til barn bringer inn i barnas liv, da andre barn bringer inn andre ressurser enn de som er tilgjengelige i familien. I disse konkrete tilfellene blir dessuten barnas iver til et press på foreldrene til å omprioritere økonomiske ressurser slik Inger forteller videre: «Og ... og så begynte jeg å bli med venninnen min på ridninga, og derfor så betalte mamma littegranne for meg.»

Selv om tilgangen til organiserte aktiviteter er stor, viser det seg at enkelte barn gjør mange overveielser omkring å starte i en aktivitet, fordi økonomien er en viktig faktor i familiens liv.

«Teaterskole, det har jeg hatt lyst til siden jeg var ganske liten men det er så dyrt (-). Og jeg tenker sånn; kommer jeg til å få nytte av det, kommer jeg til å få noe, altså kommer jeg til å få nytte av det når jeg blir større? Er det så vits at når...jeg ikke trenger det så mye liksom. - (Men) mamma og pappa har sagt at hvis du har veldig, veldig lyst til å gå på det så kan du gå på det. Men så tenker jeg litt over det og tenkte at det kanskje ikke er så vits å gå der når det er så dyrt. Og heller ta en annen hobby jeg liker.. (-) men nå har jeg egentlig lyst til å gå på tegnekurs. (-) bestevenninnen min, som er kusinen min, har tenkt å gå på tegnekurs og hun og jeg, hun har lært meg å tegne ordentlig».

(Jamila 13 år)

Jamila har en rekke aktiviteter hun har lyst til å begynne på, og aller høyest på interesselista står teaterskole. Hun har gjort seg kjent med kostnadene ved de enkelte aktivitetene, derfor kan hun rangere aktivitetene ut fra kostnadsnivå. Til tross for at foreldrene gir en åpning til å begynne på det hun har aller mest lyst på, setter Jamila dette inn i en kost-nytte-sammenheng. Hvis hun skal få tilført så stor del av familiens ressurser som deltakelse på teaterskolen krever, tenker hun at hun også må ha en varig nytte av det. Det er altså ikke bare den umiddelbare gleden ved å delta som betyr noe for Jamila; hun ser dette også i et

framtidsperspektiv, som en kompetanse av betydning for livet. Gjennom disse kalkulasjonene ser det ut til at interessen som hovedmotivasjon må vike for et mer vennestyrkt valg. Bestevenninnen skal begynne på tegnekurs; dette er et billigere alternativ og noe jentene kan ha felles glede av. Dette styrker båndene mellom dem og blir et akseptabelt kompromiss.

Samtidig viser det hvordan Jamila tar på seg ansvar for familiens økonomi, ved ikke å kreve det hun har aller mest lyst til. Fritidsområdet er et av de feltene der vi ser mest tydelig hvordan barn skjærer sine foreldre mot økonomiske krav de har vanskelig for å innfri (Tvetene 2001, Thorød 2008).

Til tross for både interesse og tilgang til aktiviteter, er det en gruppe av barna som ikke deltar i noe. Flere av dem gir uttrykk for at dette knytter seg til kostnader, selv om det er sjelden noen sier det så direkte som Jamal: «Det var på grunn av pengene jeg slutta (på fotball). Fordi det var så dyrt». Andre barn nærmer seg bare dette temaet på en indirekte måte. Jonis (12 år) synes det ser morsomt ut å holde på med kampsport:

Jonis: «Jeg har ikke spurt. Jeg har bare fortalt at noen venninner går på karate, judo og sånn».

Intervjuer: «Hva sier foreldrene dine til det da? Sier de noe spesielt?»

Jonis: «Nei» –

Ved å fortelle om hva andre venner holder på med, sender Jonis ut en «prøveballong» til foreldrene sine. Dette er en måte flere barn bruker for å sjekke ut om det har noen hensikt å gå videre med spørsmål om å begynne selv. Hvis foreldrene responderer på det barna forteller, åpner det seg et forhandlingsrom. Men der slike fortellinger blir møtt med taushet og manglende interesse, trekker barna seg tilbake og lar temaet falle.

Diskusjon

Mye av barnelivet er strukturert rundt deltakelse i organiserte aktiviteter, og et aktivt organisasjonsliv bidrar til å styrke lokalsamfunnene. For de barna som deltar, utgjør organisasjonene en viktig kilde til sosial kapital, der barn er medskapere av kapitalen, men også kan dra direkte nytte av denne gjennom relasjoner og kompetanser som utvikles.

Studien *Barns levekår* (Sandbæk og Pedersen 2010) viser at det er nyanser i hvordan barns hverdag oppleves, også for barn som vokser opp med lave inntekter. Når de fleste barna deltar i organiserte aktiviteter, viser det at foreldrene prioriterer penger til dette, selv om de økonomiske rammene er trange. Mange barn har et handlingsrom som gir dem mulighet til å gjøre valg mellom aktiviteter og dermed delta i det som oppfattes som en viktig side ved oppvekst i Norge.

Til tross for dette, ser vi at økonomien er til stede, direkte og indirekte, i mange av valgene som foretas. De barna som er med i organiserte fritidsaktiviteter snakker lite om økonomiske vurderinger i denne sammenhengen; det er venner og interesser som tilsynelatende styrer valgene som tas. Når vi går dypere inn i barnas historier, er penger en bakgrunnsfaktor som spiller inn på flere områder. I utgangspunktet kan barn velge mellom et utall tilgjengelige aktiviteter, og både egne interesser og vennenes deltakelse danner grunnlag for hva de ønsker å delta i. Men siden det er knyttet utgifter til alle slike aktiviteter, vil spørsmålet om penger være til stede når det skal avgjøres i familiene hva barna skal delta i. På den måten blir økonomien et filter som sorterer bort en del typer aktiviteter som uaktuelle. Der dette eksplisitt snakkes om, knytter det seg gjerne til aktiviteter som er kjent for å være kostbare. Men heller ikke fotball går fri, til tross for at dette er en massebevegelse for barn og unge. Jamal måtte slutte på fotball av økonomiske grunner, mens Jonis ikke engang spør foreldrene direkte om hun kan få begynne på karate. For å forstå dette kan vi knytte an til Bourdieus habitusbegrep (Bourdieu [1980] 2007). Jonis' habitus er dannet av de eksistensbetingelser hun lever under, som blant annet knyttes til svak økonomi, og disse har satt seg som varige disposisjoner i henne. Eksistensvilkårene har «tendens til å framstå som nødvendige og naturlige fordi de ligger til grunn for de opplevelsese- og vurderingsskjemaer» (Bourdieu [1980] 2007:93) hun oppfatter verden gjennom. Dermed trenger ikke Jonis annet enn å nevne kort hva hennes venninner deltar i. Når foreldrene ikke responderer, svarer det til Jonis' habitus, og oppfyller det hun forventer. Hun trenger derfor ikke ytter-

ligere svar enn det som ligger i foreldrenes taushet.

Jamila er derimot mer aktiv i sine vurderinger. Også hos henne er de objektive eksistensbetingelsene en viktig bakgrunnsfaktor, men hun utfordrer disse. Når Jamila diskuterer hvilke aktiviteter hun kan tenke seg å begynne på, ser vi at hun umiddelbart trekker inn kostnadene ved aktiviteten. Likevel avviser hun ikke muligheten for å begynne på denne, hun gjør også nyttevurderinger. Samtidig har hun sjekket ut med foreldrene om det er økonomisk mulig å delta, og har fått et tve-tydig svar, som skyver ansvaret tilbake til henne selv. Som barn i sin familie har Jamila samme eksistensbetingelser som foreldrene, men det er likevel en nyanse. Under påvirkning av norsk barndomskultur, vil Jamilas habitus endres i en litt annen retning enn det som overleveres fra familien. For henne er det viktig å være aktiv i fritiden. Når hun knytter aktivitetene til samvær med sin kusine, viser hun samtidig at endringen ikke er fullstendig gjennomgripende, og hun finner trygghet ved å opprettholde familiebåndene.

I tillegg til filteret pengene utgjør, ser vi hvordan barnas tilgang til sosial kapital både kan utvide og snevre inn valgmulighetene. Fedia oppfattet sin klassevenninne som en portåpner til fotballtreningen, men fikk erfare det motsatte. Fotballen var et felt som var kontrollert av en populær etnisk norsk jente. Fedias habitus passet ikke inn, og hun hadde ikke den kapitalen som skulle til for å kjempe seg til en plass i dette feltet. Dermed trakk hun seg tilbake og fikk redusert sitt handlingsrom.

Ida og Inger derimot, drar nytte av sine nettverksforbindelser så de kan være med i stallen og få delta i rideaktivitetene. Gjennom vennskap har de skapt sin egen sosiale kapital som gir dem tilganger de ellers ikke ville hatt mulighet til å få del i. Dette gir seg imidlertid ikke selv, men er avhengig av at jentene selv er aktive i å opprettholde venns- kapsrelasjonen, slik Morrow (1999) definerer sosiabilitet.

Jeg beskrev over hvordan barna utfra de kvalitative beskrivelsene er delt inn i tre økonomiske grupper, utdypet i Thorød (2008). For barna i den økonomisk beste tredjedelen ser det ut som de har det «som barn flest» også på fritidsområdet. Dette er den grup-

pa der barn oftest er med i organiserte aktiviteter. Når det gjelder den økonomisk svakeste gruppa viser det seg at de fleste også av disse er aktive. Her slår imidlertid to forhold inn. Noen av disse barna er minoritetsetniske, og deres deltakelse er blant annet knyttet til aktiviteter i moskeen eller til storbytiltak spesielt rettet mot etniske minoriteter. Dessuten får noen av barna dekket kontingent og utstyr fra sosial- eller barneverntjenesten til deltakelse i sin idrett. Da står vi igjen med barnegruppa i midten – «knapphetsbarna». Det er i denne gruppa vi finner de færreste deltakerne. Her vises deres evne til å tilpasse seg, ved å tone ned egne ønsker og behov, eller ved å ta det økonomiske ansvaret på egne skuldre ved ikke å spørre om å begynne på noe som kan medføre økte utgifter på familiebudsjettet.

Muligheten til å søke offentlig støtte til deltakelse i organiserte aktiviteter understreker igjen hvilken posisjon organisasjonslivet har i samfunnet. Imidlertid er det ikke alle som kan dra nytte av denne muligheten. Økonomisk sosialhjelp er knyttet til strenge kriterier, og flere foreldre viser til avslag på denne type søknader. Når barna i den økonomisk svakeste gruppa deltar oftere enn barna i mellomgruppa, tyder det på at det er lettere å få gjennomslag for søknad om økonomiske midler til fritidsdeltakelse for de som har svakest økonomi. Slik sett kan en tenke at sosialhjelpen virker etter intensjonene. At barna i mellomgruppa deltar minst, kan tyde på at disse familiene i mindre grad oppsøker det offentlige hjelpeapparatet. Da vil det skje strenge prioriteringer, som kan føre til at fritidsdeltakelsen til barna ikke når opp i fordelingen av familiens midler. Og om de søker sosialtjenesten om penger til deltakelse, vil de antakelig få avslag, da en av foreldrene ofte er i arbeid i disse familiene. De vil derfor ligge over inntektsgrensene som utløser økonomisk bidrag. Dette kan stå som en illustrasjon på hva en risikerer ved å gå over fra universelle ytelser til sterkere målretting. Universelle ytelser regnes som en bedre form for omfordeling i et samfunn, enn rent målretta tiltak, og regnes også som en av grunnene til at Norge har en relativt lav fattigdomsrate (Sandbæk 2008). I tillegg unngår en stigmatisering som er

en uønsket sideeffekt ved målretting av ytelser. Ved målretting risikerer en også at grensene for hvem som er berettiget til bidrag vil kunne settes så lavt at en stor gruppe med økonomiske behov faller utenfor. Dermed kan familier med lav arbeidsinntekt komme dårligere ut enn de som lever av offentlige ytelser, og barna blir skadelidende. Lav arbeidsinntekt, og færre muligheter til supplerende sosiale ytelser, opprettholder det økonomiske stresset slike familier lever under (Meyers & Lee 2003).

Fra politisk hold knyttes organiserte aktiviteter sammen med sosial kapital. At aktivitetene er til stede i et lokalsamfunn, at de er drevet av frivillige og at deltakelse ikke er begrenset av sosiale skillelinjer, er tegn på sosial kapital i Putnams forstand (Putnam 2000). På den måten kan vi si at den sosiale kapitalen i de ulike lokalsamfunnene gir rom for inkludering og deltakelse til tross for økonomiske forskjeller. Møtet med voksne ledere og utbyttet av de aktuelle aktivitetene i form av ferdigheter og kompetanse, bidrar til å utvikle barnas humane kapital, altså i et framoverskudende perspektiv. Dette kan ses i sammenheng med den politiske overbygningen fritidssektoren har fått i vårt land, der læring og kompetanse blir sett som supplement til skolens formållæring (BLD 2009), og sektorens mål blir hevet opp til noe som ligger i framtida. Bak dette kan vi forstå et syn på barn som er preget av hva barna skal bli, i motsetning til barnas egen opplevelse og livskvalitet her og nå. All deltakelse er imidlertid omsluttet av strukturerende elementer som til en viss grad kan oppfattes som konserverende for gjeldende normer i samfunnet. For noen barn blir deltakelse for krevende, og de trenger ekstra støtte for å være til stede, slik «Fritid med bistand» (Midtsundstad 2005) er eksempel på. Eller de velger helt bort det organiserte fritidslivet, og skaper sine egne aktiviteter, uten voksen styring og ledelse. Dette kan på én side ses som uheldig, da disse barna ikke får del i den sosialisering og kompetanseutvikling som foregår i organisasjonene. Da vil de heller ikke tilegne seg den sosiale kapitalen som ligger i å være del av en organisasjon. Dette kan ha konsekvenser for deres muligheter senere i livet. Mot dette hevdes det imidlertid

at barn og unge selv er skapere av sosial kapital også utenom formelle strukturer. Leonard (2008) viser til barn og unge som skapere av «sub-kulturell» kapital gjennom aktiviteter som går på tvers av det voksensamfunnet verdsetter. Men gjennom dette skaper ungdommen sitt eget rom og utvikler sine egne kompetanser og knytter sosiale bånd. Leonard har imidlertid også et advarende perspektiv: Hvis disse aktivitetene ligger utenfor samfunnets normer, kan de bidra til å opprettholde sosiale nettverk som er basert på eksklusjon fra de dominerende nettverk i samfunnet.

Legger vi så økonomi inn som premiss, får dette en ny dimensjon. Til tross for de politiske idealene om deltakelse i organiserte aktiviteter «uavhengig av foreldrenes økonomiske og sosiale situasjon» (BLD 2011, s. 44), ser vi at noen barn ikke kommer med, eller at de risikerer å måtte slutte etter hvert som aktivitetene krever mer av utstyr og penger. Dette er ikke selvsagt, men kommer som en konsekvens av familiens situasjon. I dette utvalget er det bare én gutt som tydelig velger bort det organiserte fritidslivet. De andre sier direkte og indirekte at de ønsker å delta. Da blir den sosiale kapitalen som ligger i lokalsamfunnets strukturer til liten hjelp, og vi kan slutte oss til Bourdieus tese om økonomisk kapital som roten til all annen type kapital (Bourdieu 1986:252).

Avslutning

Jeg har i denne artikkelen søkt å vise hvilke forhold som har betydning for barns deltakelse i fritidsaktiviteter. Tilgangen på aktiviteter kan defineres som sosial kapital knyttet til lokalsamfunnene. Barna selv uttrykker at de velger aktiviteter ut fra vennskap og interesser, men når en går dypere inn i historiene deres, vil familiens økonomi være et filter som snevrer inn de reelle valgmulighetene. Vi har for lite kunnskap om hvordan sosioøkonomiske forhold slår inn i forskjellige typer fritidsaktiviteter. Dette vil være av interesse å utforske nærmere, ikke minst i lys av betydningen det politiske Norge legger på frivillig deltakelse.

SUMMARY

Is it too expensive? Participation in organized leisure activities for children from low income families.

In this article I study the participation of children from low income families in organized leisure activities and its ruling factors in light of economy and social capital. The data are derived from the qualitative part of the project: Children's level of living– the impact of family income. 26 children aged 11–13 years are interviewed about their daily life. The children describe that it is either their friends taking part or their own interests that rule their choice of activities. When looking more deeply into the stories, it becomes evident that the family economy works like a filter which limits the choices. Social capital, as in both structural and personal resources, may expand the choices but may also narrow them, in light of Bourdieu's field and habitus concepts.

Key concepts: Children, poverty, organized activities, social capital, habitus

REFERANSER

- Backe-Hansen, Elisabeth.** (2004). Barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår. Kunnskapsbidrag fra 36 studier av barnefattigdom. Oslo: NOVA Rapport 12/04
- Backe-Hansen, Elisabeth og Ida Hydle** (red.) (2010). .) Sosial kapital og andre kapitaler hos barn og unge i Norge. Flervitenskapelige politikk- og forskningsutfordringer. Oslo: NOVA rapport 20/10
- Bassani, Cherylynn** (2007). Five Dimensions of Social Capital Theory as they Pertain to Youth Studies. *Journal of Youth Studies* Vol. 10, No 1 pp 17-34
- BLD** (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet) (2009). *Ungdoms fritidsmiljø. Ungdom, demokratisk deltakelse og innflytelse.* Utredning fra ekspertgruppe, Rapport 2009
- BLD** (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet) (2011). *Regjeringens satsing på barn og ungdom 2011. Regjeringens mål og innsatsområder i statsbudsjettet 2011.* Rapport
- Bourdieu, Pierre** (1986). The Forms of Capital. I Richardson, J. G. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education.* Connecticut: Greenwood Press
- Bourdieu, Pierre** ([1972] 2005) *Udkast til en praksisteori.* København: Hans Reitzels forlag
- Bourdieu, Pierre** ([1980] 2007) *Den praktiske sans.* København: Hans Reitzels forlag
- Castiglione, Dario, Jan W. van Deth, og Guglielmo Wolleb** (2008). *The Handbook of Social Capital.* Oxford: Oxford University Press
- Elstad, John Ivar** (2010). Helse blant barn og unge i lavinntektsfamilier. I Sandbæk. M og Pedersen, A.W. (red.). Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier. En panelstudie 2000–2009. Oslo: NOVA Rapport 10/10
- Enjolras, Bernard og Dag Wollebæk** (2010). *Frivillige organisasjoner, sosial utjevning og inkludering.* Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Rapport 2010:2
- Epland, Jon og Mads I. Kirkeberg** (2010). Går økonomiske levekår i arv? *Samfunnsspeilet* nr. 3, 2010. Oslo: SSB
- Fløtten, Tone og Axel West Pedersen** (2008). Fattigdom som mangel på sosialt aksepterte levekår. I Harsløf, Ivan. og Sissel Seim (red.). *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet.* Oslo: Universitetsforlaget
- Fløtten, Tone og Hanne C. Kavli** (2008). Barnefattigdom og sosial deltakelse. I Fløtten, Tone (red.) *Barnefattigdom.* Oslo: Gyldendal akademisk
- Furstenberg, Frank F.** (2005). Banking on families: How families generate and distribute Social Capital. *Journal of Marriage and the Family* 2005, 67 (4)

- Harju, Anne** (2008). *Barns vardag med knapp økonomi. En studie om barns erfaringer og strategier*. Växjö: Växjö university press, Acta Wexionensia Nr. 137/2008
- Harju, Anne og Anne B. Thorød** (2011). Child Poverty in a Scandinavian Welfare Context – from Children's Point of View. *Child Indicators Research*, Volume 4, Issue 2 (2011), Page 283
- Hjelmtveit, Vidar** (2008). Langvarig økonomisk sosialhjelp i barnefamilier: Fattigdomsfelle for foreldre og barn? I Harsløf, Ivan og Sissel Seim (red.). *Fattigdommens dynamikk. Perspektiver på marginalisering i det norske samfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Jack, Gordon og Bill Jordan** (1999). Social Capital and Child Welfare. *Children and Society* 1999, 13, 4
- Kränge, Olve og Åse Strandbu** (2004). Ungdom, idrett og friluftsliv Oslo: NOVA, Rapport 16/04
- Kvale, Steinar** (2001). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal
- Leonard, Madeleine** (2008). Social and Subcultural Capital among Teenagers in Northern Ireland. *Youth & Society*, Febr. 2008, Vol. 39
- Loga, Jill** (2011) *Inkludering i nærmiljø. En studie av frivillige organisasjoner som flerkulturelle møteplasser*. Bergen/Oslo: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillighet. Rapport 2011-5
- Meyers, Marcia K. og Judy M. Lee** (2003) Working but Poor. How Are Families Faring? *Children and Youth Service Review* Vol 25 no 3/2003
- Midsundstad, Anders** (2005). Stian vil kjøre trial og Knut vil være med på bowling. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, 2(1), 54-64
- Morrow, Virginia** (1999). Conceptualizing social capital in relation to the well-being of children and young people: A critical review. *Sociological review*, 47, p. 744-765
- NOU 2006:13**. *Fritid med mening. Statlig støttepolitikk for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*. Oslo: BLD
- Offer, Shira og Barbara Schneider** (2007). Children's Role in Generating Social Capital. *Social Forces*, 2007. 85(3): p. 1125-1142.
- Putnam, Robert D.** (1993). *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, R. D.** (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon and Schuster
- Ridge, Tess** (2002). *Childhood poverty and social exclusion*. Bristol: The Policy Press
- Rysst, Mari** (2005). Det koster å være kul. Om teenageres opplevelse av tilhørighet i en flerkulturell setting i Oslo. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 2005, 5 (2):5-26
- Sandbæk, Mona** (red.) (2008). *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid*. Oslo: NOVA, rapport 7/2008
- Sandbæk, Mona og Axel West Pedersen** (red.) (2010). *Barn og unges levekår i lavinntektsfamilier*. En panelstudie 2000-2009. Oslo: NOVA Rapport 10/10
- Sletten, Mira A.** (2011) *Å ha, å delta, å være en av gjengen*. Oslo: NOVA Rapport 11/11
- Statistisk sentralbyrå** (2011): <http://www.ssb.no/emner/05/01/inntind/> (hentet 23.02.12)
- Strauss, Anselm L. og Juliet M. Corbin** (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks, California
- SageSvendsen, Lars H.** (2008). *Mytene om fattigdom*. Aftenposten 10.07.2008, Kronikk
- Thorød, Anne B.** (2008). *Sosial eksklusjon*. I Sandbæk, Mona (red.) 2008. *Barns levekår. Familiens inntekt og barns levekår over tid*. Oslo: NOVA, rapport 7/2008
- Townsend, Peter** (1979). *Poverty in the United Kingdom*. Harmondsworth: Penguin
- Tvetene, Karin Gustavsen** (2001). «Jeg prøver å få det til å bli borte av seg selv» – om barn som lever i familier som har mottatt økonomisk sosialhjelp og deres håndtering av hverdagens møte med økonomiske krav. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, hovedoppgave
- Wakefield, Sarah og Blake Poland** (2005). Family, friend or foe? Critical reflection on the relevance and role of Social Capital in health promotion and community development. *Social Science and Medicine* 2005, 60 (12)
- Wiborg, Øyvind N. og Marianne N. Hansen** (2009). Change over Time in the Intergenerational Transmission of Social Disadvantage. *European Sociological Review*, 25, 379-394
- Wærdahl, Randi** (2003). *Learning by Consuming*. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo. Rapport 4:2003
- Ødegård, Guro og Frode Berglund** (2010). Generasjonsmotsetningars mobiliserende kraft. Betydninga av sosiale og politiske ressursar, 1992-2002. I Backe-Hansen, E. og Hydle, I. (red.). *Sosial kapital og andre kapitaler hos barn og unge i Norge*. Oslo: NOVA Rapport 20/10
- Aars, Jacob, Åsta D. Nordbø, Dag Wollebæk og Dag Arne Christensen** (2011). *Ung frivillighet i Norge. Endring og kontinuitet i unges frivillige engasjement 1998-2009*. Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Rapport 2011-006